

---

*О.М. Рудь
(м.Київ)*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ у другій половині ХІХ і на початку ХХ ст.

Київська губернія завжди займала особливе місце в Російській імперії. Серед окремих галузей економіки на першому місці тут стояла торгівля. Саме завдяки достатньо розвинутій економічній сфері багато населених пунктів Київщини і зокрема Київ домінували не тільки у торгівлі, а й в інших галузях підприємництва: промисловості, фінансах та сфері послуг. У зв'язку з цим значний науковий і теоретичний інтерес становлять проблеми соціально-економічного розвитку Київської губернії в другій половині ХІХ й на початку ХХ ст. Дослідження розвитку різних галузей промисловості, аграрних, товарно-грошових відносин у той період дає можливість з'ясувати рівень і шляхи розвитку продуктивних сил в економіці, простежити зростання поміщицького землеволодіння та всебічно проаналізувати соціальну структуру населення Київщини. Зростання інтересу до історичного досвіду із соціально-економічної проблематики пояснюється тим, що явища і процеси, що відбувалися тоді в Україні й на Київщині зокрема, потребують глибоких аналітичних оцінок. Адже багато з них проявляються у нинішніх умовах і на новій основі.

Відсутність системного і детального наукового дослідження та “радянський ідеологічний тиск” спричинили майже повну відсутність об'єктивного й ґрунтовного вивчення діяльності фільваркових господарств, маєтків і мануфактурного виробництва, що дали б уявлення про економічну ситуацію в регіоні. Цілком логічно, що офіційна радянська історіографія у силу певних причин нав'язувала ідеологічно-заполітизовану інтерпретацію історичних подій, особливо негативно розглядаючи “буржуазно-капіталістичну добу” господарювання на українських землях. Якщо й були спроби її дослідження за часів Радянського Союзу, то вони мали однобічний та неґрунтовний характер. Зараз це “ідеологічне табу” знято, що дозволяє наповнити останні новим змістом і більш об'єктивним тлумаченням.

Не тільки географічне розташування, густота населення, історичні та природні умови виділяли Київську губернію від інших губерній. Київщина завжди відігравала значну роль в економіці країни.

Особливу увагу слід акцентувати саме на розвитку сільськогосподарської галузі, зокрема землеробства, яке мало головним чином зерновий характер. Орні землі в основному відводилися під ті сорти пшениці, озимого й ярого жита, які були невибагливі до ґрунту і стійкі до несприятливих кліматичних умов. Було досить популярним культивування також ячменю, гречки, проса та гороху. Приділялася значна увага розвитку торгівлі хлібом й іншою сільськогосподарською продукцією. Саме на Київщині почали застосовувати нововведення, серед яких необхідно назвати створення кооперативних товариств по збуту, які намагалися зайняти належне місце у внутрішній торгівлі. Зростання

землеволодінь шляхом купівлі-продажу привчало більш цінувати придбане важкою працею. Це в свою чергу сприяло створенню більш раціонального підходу до ведення господарства.

На Київщині в той період також бурхливо розвилось тваринництво. Це природно, бо воно пов'язане із землеробством і забезпечує його тяговою силою і добривом. Разом з тим скотарство було не лише основним джерелом м'ясної та молочної їжі, а й сировини для виготовлення одягу і взуття. Праця 2,5 млн сільського населення, що саме й займалося землеробством, могла б бути ще більш ефективнішою та рентабельнішою, але відсутність у більшості землевласників ґрунтовних агрономічних знань не давала можливості сільському господарству продемонструвати повністю свій потенціал і можливості. Вирішити це могла тільки раціонально поставлена наука, яка б відіграла роль засобу проти недоліків у цій справі.

Свідоцтвом покращення добробуту населення Київщини може бути той факт, що зростала також реальна його купівельна спроможність (купівля землі, зростання заощаджень як у державному, так і селянському банках). Купівля селянами землі за підтримки банку запобігала тенденції того часу – переселенню на далекі окраїни – та сприяла розвитку ринкових відносин взагалі.

Земля стала джерелом нагромадження капіталу, перетворюючись на товар. Це сприяло остаточній “денатуралізації” господарювання та промислового виробництва. Звичайно, Київська губернія переживала ті самі явища, що були притаманні всій Правобережній Україні, але в ній процеси становлення й реформування економіки проходили більш бурхливо та яскраво.

Необхідність удосконалення виробничих процесів привела до суттєвих змін в усій системі господарювання. Вигідним для поміщиків став перехід на іншу систему останнього, створювалися промислові підприємства по виробництву товарів для продажу на ринку. У поміщицьких господарствах, крім вирощування основної сільгосппродукції, виробляли на продаж борошно, цукор, спирт, олію, скло. Перехід на капіталістичну основу сприяв вдосконаленню процесу виробництва, змусив власників застосовувати більш складну техніку та відповідно наймати кваліфіковану робочу силу, підвищуючи тим самим матеріальний і кваліфікаційний потенціал робітників, а також оздоровив економіку в цілому.

Звичайно, що не всім власникам Київщини вдалося перейти на капіталістичні принципи господарювання. Простежується процес концентрації приватної землі у руках великих землевласників та одночасно роздрібнення її в дрібнопоміщицьких господарствах. Це цілком природно, бо застосування складної агротехніки й вдосконалення системи землеробства не кожному господарству були по кишені. Якщо останнє було збитковим, поміщики губернії вдавалися до продажу землі, який був найрадикальнішим шляхом вирішення долі поміщицької землі та єдиним безболісним варіантом перерозподілу її на користь більш вдалих і підприємливих господарів.

Бурхливий розвиток сільського господарства й прагнення поліпшити землеробську культуру стимулювали виробництво нової техніки, а також випуск будівельних матеріалів.

Надзвичайно підвищувалася роль торгів, торжків, базарів, що свідчило про значну господарську активність населення.

На основі нових економічних заходів відбулися поступові зміни у психології різних верств сільського населення. Саме це явище згодом активізувало фактор особистісного господарювання і сприяло прогресу в розвитку одноосібних селянських господарств. Це змушувало їх шукати різноманітні та нестандартні форми збуту своєї продукції, що у свою чергу сприяло розвитку й будівництву торгівельних шляхів.

Історичний досвід впровадження новітніх агрономічних заходів у великих маєтках, а згодом і в малих селянських господарствах Київщини спричинив важливі зміни у психології всіх господарів – і великих землевласників та підприємців і дрібних одноосібників. На шляху до матеріального поліпшення рівня своїх родин вони вдосконалювали свою працю, виробництво, торгівлю.

Всі ці зміни є особливо цінними сьогодні. Вони можуть та повинні використовуватися в окремих своїх аспектах, в умовах формування сучасної аграрної політики в Українській державі для прискорення реалізації тих завдань, які стоять перед сільським господарством в умовах становлення ринкових відносин і вдосконалення взаємовпливу між різними галузями господарства.

